

De nya medaljörerna

Vid sitt årsmöte i Sala 26 maj 1968 tilldelade Upplands fornminnesförening sin förtjänstmedalj f. folkskolläraren *Hjalmar Eriksson*, Björklinge, och folkskolläraren *Sven Wallström*, Björklinge.

Vid sitt högtidsmöte i Uppsala i samband med 100-årsjubileet 26 januari 1969 tilldelade Upplands fornminnesförening sin förtjänstmedalj f. folkskolläraren *Urban Rejle*, Solna, riksspelman *Leonard Larsson*, Viksta, fil. dr *August Icaacsson*, Stockholm, och godsägaren *Paul Ekman*, Vänge.

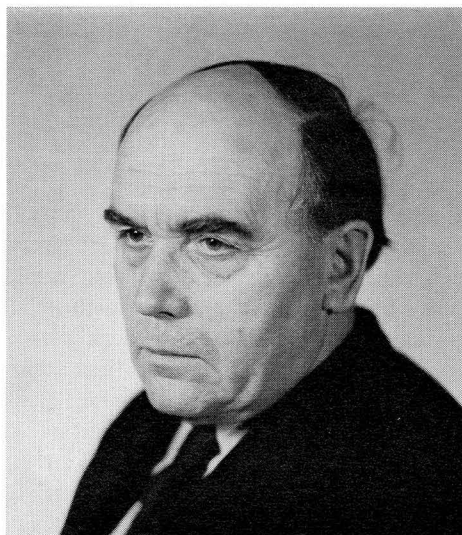
Här nedan tecknar de medaljerade drag ur sin kulturminnesvårdande gärning.

HJALMAR ERIKSSON

Jag är född år 1896 på Västergården, Viks by, Söderbykarl. Min farfar var samlaren och fornvännen Erik Ersson i Vik, och hans son Erik Eriksson, min far, var grundaren av Söderbykarls Fornminnesförening. Existerar predestination, bör jag vara predestinerad, men för att sådant skall komma till sin rätt fordras ledning. Farfar var en utomordentlig ledare. Redan 1899, då jag var bara tre år gammal, tog han mej med då han grävde ut båtar i djorden på Norrsjöns strand inom byns område. År 1903, då jag var sju år, kom en arkitekt från Uppsala och gav farfar uppdraget att göra mätningar och att spåra upp sägner rörande Karls kyrkas ruin. Under sådana arbeten skulle han ha mej med. På det stora fällbordet i hans rymliga kök med s. k. storspis låg alltid kartrullar och högar med gamla handlingar. Det där ville han att jag skulle ta del av, vilket inte alla gånger var så lätt. En svårighet var till en början skrivstilen. Kanslisterna skrev drivet men föga lättläst, farfar var fordrande och det gick inte att slippa undan. Hans fritidsnöje var att kopiera gamla kartor. En stor ritbräda trängdes med det andra på bordet.

Västergården hade ägts av släkten säkert sedan år 1718. Men namnen Matts och Erik växlar fortfarande bakåt bland ägarna i jordeböckerna till 1567, så det kan hända att släkten haft den så länge och kanske längre.

Den gård jag kommer ihåg från tidiga barnaår byggdes i slutet av

1700-talet. Sammanlagt var det tjuogoett hus på gården och ingen kan ana vilka mängder skräp, som man sa, det fanns i lider, på skullar och vindar på gården. Nu kallas sådant fornminnen. En bråkdel av det kom till Söderbykarls Fornminnesförenings samlingar. Det mesta förvandlades till ved, ty far byggde, till stor grämelse för farfar, om gården och var skulle allt härbärgeras? Ombyggnaden var nödvändig på grund av gårdens ålder.

År 1909 blev farfar sjuk och sängliggande. Han var född 1829 och dog 1916 87 år gammal. Under sjukdomstiden fick jag för besökande visa hans speciella samlingar, som bestod av mynt, stenåldersföremål och böcker.

Farfars gode vän bokhållaren och fornvännen Gustaf Lovén var ofta hos honom. De lånade böcker av varann och resonerade. Lovén var även en god tecknare. Under krigsåren 1914–1918 kom han och jag ofta samman. Han bodde nu i Malsta, men köpmännen var ofta inkallade och det var ont om biträden så han kom åter till Söderbykarl för en tid. Varendagen söndag, nästan, när marken var snöfri, var vi ute och strövade i markerna och besökte fasta fornminnen och letade sådana. Omkring 1927 karterade vi Ekeby, Strödja och Viks fornborgar i Söderbykarl.

Från juli månad 1923 blev jag ordinarie lärare i Björklinge. Vid den tiden hade man börjat med rivningen av Gränbygården, vars viktigaste

delar nu tillhör Disagården. Spannmålsboden skulle stanna kvar i Björklinge och en hembygdsförening bildades för att ta hand om den. Vid samma tid började J. D. Eriksson i Ramsjö och jag ett karteringsarbete över Björklinge fasta fornlämningar. Där det fanns bara få gravar, kopierade vi bykartor och lade in dem på dem. På fler ställen fanns så många fornminnen att vi antingen måste förstora ett avsnitt av en bykarta eller helt enkelt upprätta en ny i önskad skala. Till hjälp hade vi Lundegrens beskrivning över Björklinge. Riksantikvarieämbetet sände oss förteckning över de fasta fornlämningar, som var kända där. Dessutom hade vi Klingspors uppsats rörande Björklinge i Upplands fornminnesförenings tidskrift. Den senare var dock nästan identisk med Lundegrens arbete. Resultatet redovisades i en liten avhandling.

Norunda allmänning är ett omfattande område. Den utgörs mest av myrmarker men här och var finns åsryggar. Om jag lyckats hitta alla dessa vet jag inte, men jag har inte funnit mer än ett fåtal fornlämningar. Intressantast var säkerligen en stenmur invid en stor sten, som benämnes Lurbo, som jag antar var en f. d. fäbod eller liknade. Ett annat minne är Lamassbostenen (Lagmansbostenen), där Fredrik I säjs ha spiset tillsammans med sina jaktkamrater. Ett tredje minne är Västerbacks-Jerkeres röse på en »holme» ute i en myr. Jerker säjs ha blivit dödad där och »jordfäst» med sten. Det skall finnas ännu ett fornminne åt Götbrunnasidan, en stor sten vilande på två mindre, men detta har jag inte hittat. Sibergs kyrka är närmast bara en stor sten. Jag meddelar det här för att få det offentligt meddelat.

Under tio år var jag Björklingedagens ordförande, i vilken skapelse innefattades åtskilligt ideellt såsom fornvård, föreläsningsförening m m.

Under semestertiden åren 1953–1956 besökte jag 120 av Upplands omkring 180 kyrkor och lämningar efter sådana. Dem i sydöstra Uppland hann jag aldrig med. Under dessa resor var det främst valvmålningarna som intresserade.

Nils Ålenius och jag inventerade gårdarna i Björklinge omkring år 1955 på deras innehav av gamla bruksföremål. Det var meningen att göra en utställning, men det hela strandade på ohälsa just då.

Det var min dröm att efter vunnen pensionsålder återvända till Söderbykarl för att ägna mej åt Söderbykarls Fornminnesförenings samlingar. Sjukdom stötte till och omintetgjorde mina planer. Jag fick dock vara med och identifiera en del saker då det år 1966 och 1968 utfördes inventeringar där. Numera sysslar jag med samlandet och nedtecknandet av minnen. Jag är ju samlare av en del mindre föremål men en lärare har alltför ringa utrymme för sådan hobby.

Jag sitter i funderingar. Vad är det som är stort och vad är det som är smått? Farfar samlade och sökte, letade och samlade. Andra plockade ur det värdefullaste men vart tog det övriga vägen? Lovén gick där och letade och antecknade i hundratals små anteckningsböcker och mätte och funderade. Själv har jag drivit från det ena till det andra som biet och fjäriln bland blommorna. Det var runstenarna på vägkanterna, det var kullar och rösen i skogar och hagar, det var de lärdas depåer av föremål i svala salar, det var brokiga bilder i kyrkornas skumma valv med ibland svårtydda symboler och en svårtolkad färgernas mystik. Var kom denna längtan och oro ifrån, som drev en att söka och leta? Det finns intet stort och intet smått. Det finns bara ett helt, som är så stort att vi bara ser delar av det, för oss är det utan början och utan slut.

Farfar och Lovén gav mej en faddergåva, varför vet ingen, inte ens jag vet någonting. Det bara blev så och det blev ett letande efter skärvor av en tid och av människor, som har kommit och gått.

Hjalmar Eriksson

SVEN WALLSTRÖM

Årsboken UPPLANDS redaktion har bett mig om en någorlunda sannfärdig levernesskildring, gärna i form av ett kåseri. Det har jag tagit fasta på och börjat »självskrivet» med att framhålla att jag är född i Uppsala och att jag sällan och då motvilligt överskridit landskapet Upplands gränser. Mina mantalskrivningsorter har varit Uppsala, Östhammar, Knutby och Björklinge — respektive 22, 6, 17 och 10 år. Samtliga förfäder under de senaste tre hundra åren har levat i socknar, där man med STAN menat Uppsala. Om en förfäder i Stavby under tidigt 1700-tal står det skrivet »kunde wäl i bok, wistades ständigt hemma». För honom har jag all förståelse.

Driften att *samla* saker och ting har jag djupt rotad, en egenskap, som inte alltid kan röna uppskattning hos dem man delar hus och hem med. Min första »grej» var en selpinne, som jag hittade på Enköpingsvägen i höjd med Rackarbergen, när jag var fem år. Selpinnen luktade häst så gott och jag sniffade på den ofta och länge. Mina planer då att bli bonde övergav jag senare, och det var väl bäst så — vårt jordbruk har ju sina problem ändå.

Jag har alltid trivts tillsammans med gamla människor och har gärna lyssnat till vad de haft att berätta. Mitt första sommarlov upplevde jag hos 80-åriga Per Ersson i Ströja i Rasbo. Vår samvaro liknade i någon mån Hemingway's berättelse »Den gamle och havet». Bl. a. betade vi

kräftburar efter konstens alla regler och gädda fiskade vi i Ströja-ån. I ekans akter stod gubben och stötte med en lång stång med träklump nedtill: vid vår framfart med denna »pulsning» gick gäddorna mot ryssjans fångstarmar. På åslänten låg linet utbredd till rötning.

Tjugotalets Uppsala var ännu något av en idyll. Vid Järnbron led-des om sommarkvällarna bryggarkamparna från Bayerska ned i Fyris, där de simmade medan karlarna på bron höll dem med en lina i grimman.

Ett inslag av panik var slaget vid Narva uppe i Galgbacken. Vi svartbäckspojkar njöt av att uppleva reg. Brunius' inspelning av filmen Karl XII med den oförliknelige Gösta Ekman. Han *var* kungen även mellan tagningarna, och jag minns, hur han på en ridtur med sina adjutanter nådigt mottog hyllningar från ungar och käringar på Repslagargatan.

Mina tonår präglades bland annat av

» . . . trägen träning och tramp
en tapper tävlan för Thor.

Med diskuskastarn på tröjan,
idog idrott å stybb:

Studenternas sugande slutvarv.»

»Slavdrivaren» Gubben Lennqvist lyckades dock bättre med andra adeptter.

Åren i Östhammar var fyllda av verksamhet. Triumviratet bland godtemplarna där (Rudolf Andersson, K. G. Blomgren och Sigurd S. Johansson) var »gubbar», som förstod att kanalisera arbetslusten hos oss ungdomar i föreningen. Det ena stora projektet efter det andra igångsattes och genomfördes. Friluftsgården Gammelhus var just i sin tillblivelse och där i ett särdeles stenigt och otillgängligt stycke Roslagen röjdes för hand vägar och lekplan, anlades miniatyrgolfbanor och uppfördes gamla timmerbodnar och stugor. Väderkvarnen från Boda på Söderön — möjligen en av kvarnarna på Dahlbergs stick över Östhammar i Suecia antiqua — återköptes, uppfördes och var tills den brann ned häromåret en signatur för Gammelhus. Vår amatörteatergrupp och vårt folkdanslag skrapade ihop nödiga penningmedel. Ett ännu större ekonomiskt åtagande var förvärvet av loftboden från Östensbo i Valö. Den är ju en av Upplands äldsta bevarade timmerbyggnader med stockarna vackert sexkanthuggna. Det nästan bokstavligt brann i knutarna — en uppköpare av s. k. licensfri ved hade dukat upp långa, skära tusenlappar på köksbordet hos ägaren, vilken dock, innan han slog till, ringde oss i Östhammar. Efter en kort överläggning beslöt »gubbarna» att skriva sina namn på en bankväxel, om vi ungdomar ville lova att omsättningarna ej blev för många. Kvarnen var ännu ej fullt betald och de försiktiga varnade för alla bekymmer vi skulle få för »en g'ammal la'da i Va'lö». Boden räddades och Valöborna var oss aldrig gramse för att vi »snöt» den. Nils Ålenius, som gav oss ett verksamt stöd i arbetet, har i årsboken UPPLAND 1942 berättat om de första åren på Gammelhus. Ytterligare en egenhändigt hopknäpad lokalrevy — tidigare utspel hade finansierat dels en centralradioanläggning på lasarettet och dels en inredning av bastu i varmbadhuset — gav de största inkomsterna tillsammans med en tombola. Vi spelade även »riktig» teater alltifrån Molières Den girige, scener ur Strindbergs dramer och ur Hjalmar Bergmans komedier, enaktare av Herbert Grevenius och pjäser, som skulle stärka beredskapsandan under dessa gengasens år. Bland alla bemärkta uppsalaprofiler bland de inkallade i Östhammar den tiden skall här nämnas endast Carolinabibliotekarien Gustaf Holmgren, vilken med stor välvilja hjälpte oss att forska i bl. a. stormaktstidens bondenöd. Bland de många studiecirk-larna kan »Vår lilla stad» nämnas. Under flera vintrar samlades vi kring detta tema. Bl. a. köpman Tor Schram bidrog med hågkomster och nedteckningar, senare utgivna i tryck. Genom att i rättan tid flytta från

Östhammar blev jag »Gammelhus' hedersmedlem nr 1» — nånstans skall ju en numrering börja. Den utmärkelsen har bl. a. betytt 25 svettiga midsomrar som lektedare runt majstången därstädes.

Min sista dag i Östhammar ägnade jag dels åt att presentera alster av Denis Stéen — elev i fortsättningsskolan — för Upplands konstförenings sekreterare Bernhard Berg, dels åt att tillsammans med Nils Ålenius göra en detaljgranskning av Östensbo-boden. Ett av fynden var en »mjölgömma» i en golvplanka. Där rymdes ett par kilo i en urholkning under ett väl inpassat lock.

Från de många åren i Knutby vill jag ge några glimtar från folkbildningsarbetet och då särskilt hembygdsvård och teaterverksamhet. Kyrkoherde Wilhelm Brusewitz hade som skolstyrelseordförande betonat som önskvärt att få en lärare, som var villig att hjälpa socknens föreringsungdom. Han välkomnade varmt och från samarbetet med den fine, gode mannen detta hans sista levnadsår, har jag många vackra och inspirerande minnen.

Nils Ålenius kom en söndagsmorgon med »Länna-katten». Jag skulle förmedla bekantskapen mellan Knutbys store samlare David Berglund och honom och han var mycket spänd inför mötet: »Berätta litet om honom! Hur titulerar jag honom?» — »Han blev kyrkvärd nyligen.» — »Utmärkt! Då säger jag *kyrkvärden*. Kyrkvärdar är en kategori människor, som gärna vill tituleras.» Vi höll sen ihop hela långa söndagen och första timmen »kyrkvärdades» det flitigt. Ålenius hade sedan en levande uppslagsbok i Berglund. Inte minst visade sig detta sommaren 1953, då vi dagligen i många veckor tillsammans mätte, beskrev och förtecknade 1 200 nummer i Gammelgårdens samlingar. Som sekreterare fick man vara beredd att nedteckna långa utvecklingar i anknytning till ett föremål och detta ofta i mycket folkliga men kärnfulla vändningar. Det var givande och väl använda dagar, även om man just då kanske tyckte att hela den varma, soliga sommaren försvann. Nils Ålenius har omnämnts härövan flera gånger. Det är påtagligt hur hans verksamhet ute i bygderna alltjämt tacksamt värderas.

Knutbys fasta fornlämningar var föremål för många och ingående excursioner oftast under ledning av Nils Sundquist och Anna-Märta Tjernberg-Berg. En veckolång s. k. 20-timmarskurs »Vi och vår hembygd» 1948 med Sven Kjersén som inspirerande ledare hör till det man gärna minns. Knutby-Kuriren — en stencilerad bygdetidning — utgavs i samband med en liknande kurs. Den upplevde sex årgångar och tillförde varje år hembygdsföreningen en säker inkomst på 800 kronor.

Långt in på femtitalet var föreningen självförsörjande, främst genom inkomsterna från den årliga sommarfesten, där en teaterföreställning alltid ingick. Hemgjorda spel i dräkter från Skansen om dragoner, rallare och sockenstämmor varvades med lustspel av Vilhelm Moberg och flera högt uppskattade bygdespel av Karin Alinder. Hon kan verkligen skapa en godtagbar handling och skriva mustiga repliker, som »ligger bra i mun» på aktörerna — detta vill jag som »inhoppare» i tre av hennes pjäser gärna framhålla. Att bygdegården i Knutby tillfördes nära 50 000 kronor under sex års revy-spel med över 100 föreställningar skall här endast nämnas, även om de egenhändigt hopknåpade sketcherna oftast anknöt till livet i Uppland förr och nu. En hyfsad och efterlängtat underhållning, som gladdde många, sades det.

Vid de uppländska ungdomsmötena i Östhammar 1947 och i Österbybruk 1949 framträdde ett uppbåd av teateramatörer från hela landskapet i krönikespel av Per Johannes och av Gottfrid Österberg. Till den senares spel »Smeder och brukspatroner» skrev director musices Sven E. Svensson musiken och ledde själv inövandet med orkester och körer. (Österbys eget Himlaspel väntar här sen tjugo år.) Framförandet i herrgårdsparken med den mäktiga byggnaden som fondkuliss blev en viss framgång. En höstsöndag framfördes spelet vid Folkbildningens dag i universitetsaulan. Publiken hade flera timmar känt av de hårda träbänkarna, när vi sist av alla kom in på podiet. »Det hela gav intryck av mastig rysk folkopera» skrev märket S. W-I i Tidningen Upsala och fortsatte: »Skär bort berättarens helt onödiga partier, och låt en kunnig regissör lätta upp den massiva folkanhopningen!» Regissören-berättaren vill här till sitt försvar säga att även kunniga teatermän gått bet på att lösa aulans scenproblem och att sångarna i en blandad kör vid sin auladebut inte gärna lämnar sina invanda platser i kören för att flanera. Den respekterade och fruktade Pir Ramek i UNT var mera överseende: »alla är amatörer och bör bedömas som sådana».

De båda fornvårdarna i Björklinge John D. Eriksson och Hjalmar Eriksson har generöst delat med sig av sitt stora vetande om bygden. Att »efterträda Hjalmar» innebär ej endast att ärva katederstolen. Man känner ett uppfordrande krav från sockenbornas sida att likt företrädaren arbeta inom hembygdsvården. J. D.'s efterlämnade föremålsamlingar är nu genomgångna och förtecknade, klockarens tiondebod tillvaratagen och rustad och ett icke oävet skolmuseum är under uppbyggnad. Ett begravningskväde över prästen Nyman, tryckt i Uppsala 1738, och en metkrok av ben, nyttjad av stenåldersfolk vid Långsjön, är ett par fynd

som intresserade elever gjort vid rövning å skolvind och vid fotbad i maj. En studiecirkel »Björklinge förr» med över tjoget deltagare, alla i mogen ålder och med stor sakkännedom pågår. Sedan förra året verkar en av kommunalfullmäktige tillsatt hembygdsvårdskommitté, vars ledamöter handplockats enbart med tanke på sitt kunnande och sitt intresse för vad fornt är.

När Upplands fornminnesförening 26 maj 1968 tilldelade mig sin förtjänstmedalj vill jag tyda det så att föreningen denna gång velat hedra »mannen i ledet» — en bland sina många trogna medarbetare. Den av Bror Hjorth präglade medaljen med runristaren, kungsängsliljan och devisen »Hembygdens tack» är ett litet förtjusande konstverk; jag upplevde det särskilt högtidligt och meningsfullt att stå som mottagare just i de dagar, då konstnären skulle jordfästas i Björklinge kyrka.

Sven Wallström

URBAN REJLE

Min första bekantskap med svensk historia — jag är född 25 maj 1894 i Väddö — fick jag vid fem års ålder, då jag i sällskap med min mor besökte Stockholm. Jag gick några steg efter henne och tittade på allt, bl. a. på en »plåt-gubbe», som stod och pekade. Det var Karl XII:s staty, som så helt fångade mitt intresse, att jag gick rakt på en lyktstolpe så min näsa »flög i blod». Min första bekantskap med krigar-konungen blev alltså blodig, en upplevelse som skulle kunna kallas symbolisk.

Under min uppväxttid hade jag lyckan att bo i en gård i närheten av Väddö folkhögskola, i vars bibliotek jag fick låna böcker. Mest intresserade mig folksägnen och historiska romaner. Vid 15 års ålder blev jag extra elev i folkhögskolan, där jag alltmer kom att beundra dåvarande rektorn Hjalmar Westerstrandh för hans medryckande undervisning, särskilt i historia.

Jag hade stor lust att teckna, i synnerhet ansikten och folktyper. Gummor och gubbar, som hälsade på i mitt hem, ritade jag av i smyg. Senare modellerade jag en porträttmedaljong av min avgudade rektor. Efter dennes död göts medaljongen i brons och placerades på gravstenen på Väddö kyrkogård.

På hembygdens mark fanns åtskilliga forngravar, som tidigt väckte mitt intresse. Min farfar, född 1829, och gamla väddöbor kunde berätta minnen om rysshärjningarna 1719 i Roslagen och om Döbelns marsch

över det tillfrusna Ålands hav i mars 1809. I Väddö gamla prästgård från 1700-talet tog han sitt kvarter, medan Kulneff stannade i Grisslehamn i en stuga, som ännu finns kvar. Allt detta gjorde historien så levande för mig.

Som 16-åring provade jag in vid folkskoleseminariet i Uppsala, där jag avlade lärarexamen 1915 vid 21 års ålder. Under tjänstgöring på olika platser stod min håg till högre studier, varför jag efter en tid avlade studentexamen som privatist för att sedan kunna fortsätta på den akademiska banan. Kostnaden lade dock hinder i vägen, ty på den tiden fick man ej några studiebidrag. Under hela min tid har jag sysslat med teckning och måleri och bl. a. utfört skolplanscher åt Norstedts förlag.

Min sista plats som lärare hade jag i Solna. Då hembygdskunskap ingick bland läroämnena, började jag på allvar här min forskning i Solna sockens historia. Därtill stimulerades jag även genom att jag blev föreståndare för Solna hembygdsmuseum i det gamla falkenerarbostället, en byggnad uppförd 1726. Jag blev ordförande i hembygdsföreningen och riksantikvariens ombud. Trakten har många minnen med anknytning till svensk historia, bl. a. av Gustav III, Bellman, C. C. Gjörwell, J. O. Wallin, P. H. Ling m. fl.

Av skolstyrelsen fick jag i uppdrag att utarbeta en hembygdskbok för

skolungdom med teckningar och kommentarer. Den trycktes 1956. Jag fortsatte mina forskningar bl. a. i landsarkivet i Uppsala och tio år senare utgavs på förlaget Natur och Kultur en utförligare bok om Solna fram till våra dagar med ekonomiskt stöd av Solna stad och dess kultur-nämnd, som även tilldelade mig 1968 års kulturstipendium.

Det blev för mig en stor och glad överraskning, då jag även tilldelades förtjänstmedaljen vid Upplands fornminnesförenings 100-års jubileum i universitetets aula, vars klassiskt sköna arkitektur jag alltid beundrat.

Somliga anser att svensken har ringa intresse för tradition men dess mera för teknik, men jag har funnit, att intresset för det förflutna ändå har djupa rötter hos vårt folk. Någon vis man har sagt, att man bör känna till det förflutna för att förstå det nuvarande.

Solna i mars 1969.

Urban Rejle

LEONARD LARSSON

Jag föddes 4 november 1897 i Risby, Viksta socken. Började spela »fiol» vid 10 års ålder på en cigarrlåda. Far sjöng Gås-Anders låtar för mig, han hade hört honom spela flera gånger. Fick sedan höra Hjort Anders spela, han tog mig med att spela på kalas och på bröllop, så jag spelade

med honom en 12–15 år. Har varit med på många spelmansstämmor och fått medaljer: Samfundet för Hembygdsvårds medalj, Bror Hjorths Gås-Anders medalj och Zorns Guldmärke, har blivit utnämnd till hedersledamot i Upplands nation. Och nu sist har jag fått Upplands Fornminnesförenings Medalj!

Vilket jag härmed vördsamt tackar för.

Leonard Larsson (Viksta Lasse)

AUGUST ISAACSSON

Jag är född 18 februari 1887 på en liten bondgård i Varmsätra i Norrby socken, som är Upplands västligaste utpost. Som jag närmare utvecklat och sökt motivera i den historiska inledningen till min avhandling om Södra Fjärdhundralands folkmål (1923), kallade sig befolkningen i denna landsdel vid den tiden tveklöst västmanlänningar, och den inställningen lever fortfarande kvar. Jag är alltså gränsbo, och det är nätt och jämnt att jag kan kalla mig upplänning. Därmed pekar jag direkt på ett av de språkliga problem, som jag i ungdomsåren funderade över: Varför kallade vi oss västmanlänningar, när vi bodde i Uppland?

Flera språkliga gåtor aktualiserades under den dagliga samvaron med mina äldre morföräldrar. Min mor var född och uppvuxen på gården, som sedan 1840-talet gått i arv på kvinnolinjen, en för bevarandet av subtila traditioner i ett hem viktig omständighet, som jag inte sett påpekad. Mormor och morfar bodde kvar på gården i samhushåll med mina föräldrar ända till sin död, morfar 1899 och mormor 1908. I skola hade de aldrig gått, men läsa kunde de båda och läste gärna, mormor dock helst frakturstil. Morfar hade lärt sig skriva på egen hand. Det påstods att det på 1860-talet, då den stora byn om sex hemman och tjugubondgårdar genom laga skiftet sprängdes, fanns bara två bönder i byn som kunde skriva, och av dem var han den ene.

Med undran lyssnade jag till många av hans ord och uttryck. Han hade gått i skomakarlära och gjorde på gamla dar skor åt oss barn. Jag satt då ofta vid hans sida i verkstaden och hörde ord som *yvlär sulu* s. men *såla* v., *smulu* men *småla*, alla dessa ord men kort vokal i första stavelsen. Han talade om att *ha åga om kritren* vilket annars närmast ålåg kvinnfolken. Jag fick vara med honom och *basa hånk*, *våssa stör* och *stänga gärsgålar ågg* (också). Han berättade om hårda läroår under *spannvremen* som färla, om förvägsresor bland *gorrupplänningar* eller *bärsfolk*.

Och mormor förvånade genom att säga *sullen* och *sulten åvenstvärt*, för *tu år senn* men *i jår*. Och när något som hon väntat eller förutsagt hände kunde hon utropa: *vakhsä!*

På det sättet fick jag en språklig minnesskatt, som jag hade en ogemgen glädje av, när jag under Adolf Noreen började läsa nordiska språk i Uppsala.

Normalt skulle jag ha stannat hemma på gården och blivit bonde. Förtjänsten av eller skulden till — hur man nu vill se det — att jag svek jorden, tillkommer min läspräst, Herlof Söderbaum. På hans initiativ och under hans ledning fick jag sommaren 1902 söka inhämta tre årskurser i bl. a. tyska språket på mindre än lika många månader, samtidigt som jag i vanlig ordning deltog i arbetet hemma på gården. Jag blev likväl hösten s. å. intagen i klass fyra (=sjunde skolåret) i Sala lägre allm. läroverk. Här fick jag en ung, drivande lärare i svenska, som bidrog till att väcka och fördjupa mina språkliga intressen. Efter studentexamen i Västerås 1908 var det därför naturligt, att jag ville läsa nordiska språk i Uppsala. På ferierna började jag då att syssla med uppteckning av folkmål i hemorten.

Av ekonomiska skäl måste jag emellertid efter fem terminer och en fil. kand.-examen avbryta studierna och ägna mig åt läraryrket mot en

lön av 1 800 kronor om året. 1915 började jag i Stockholm vid sidan av lärararbetet läsa på licentiaten, men långa inkallelser i militärtjänst och nödvändigheten att bokstavligen »dra åt *svångremen*» gjorde studiearbetet tungt och föga lustbetonat.

Det var trångt på lärarbanan dessa år i Stockholm, och det var svårt, även utan familj, att dra sig fram på lönen. Maten var mycket knapp, och man måste slåss om vad som nu benämnes »extraknäck». Därför sökte och fick jag en adjunktur i Karlstad 1918. I den vevan kom jag att ta del av en nyutkommen doktorsavhandling av Natan Lindqvist om Reformationstidens bibelsvenska. Denna syntes visa att normalspråket i Nya Testamentet 1526 stämde med (östlig) västmanländska. Jag hade då nyligen återupptagit dialektstudierna, som legat nere några år, och skrivit en liten uppsats i Svenska landsmål 1918 om Seder och bruk i Varmsåtra före 1860. Vid studiet av dialektproven i Lindqvists avhandling var det lätt för mig att konstatera, att normalspråket minst lika bra stämde med »min» dialekt, västlig uppländska eller vad jag kallade fjärddhundramål. Detta stimulerade åter mitt dialektintresse, och jag fortsatte insamlingsarbetet. Jag kunde nu kosta på mig ett år i Uppsala, varunder jag avlade licentiatexamen, och den 1/8 1919 blev jag utnämnd till lektor i Karlstad.

Under insamlingsarbetet kom jag också till Vittinge, och där fick jag höra talas om en dagbok, som skulle vara skriven av en bonde med runor. Det lät intressant. Jag uppsökte den angivna gården, som låg i Nässelsta och ägdes av nämndemannen Alarik Jansson. Denne hade en rik samling gamla böcker och handlingar, som hopbragts av hans farfar, Pehr Jansson, f. 1781. Häribland fanns dennes dagbok för tiden 1795–1814, som innehöll en hel del runor.

Eftersom han hade börjat föra dagboken, när han var bara 14 år, räknade jag med att finna talrika dialektdrag i anteckningarna, något som jag just var på jakt efter, emedan jag hoppades finna äldre belägg för att målet i denna trakt stämde nära med normalspråket i Nya Testamentet 1526. I det avseendet blev nu resultatet magert.

Emellertid ansåg jag då att boken ur kulturhistorisk synpunkt hade ett betydande värde, och trodde att den skulle passa för publicering i Upplands fornminnesförenings fina tidskrift, som jag väl kände till. I ungdomlig iver och väl också litet av upptäckarglädje vände jag mig till tidskriftens utgivare, bibliotekarien Oskar Lundberg, men han kylde efter en flyktig blick i dagboken helt ner min iver. Trots detta ville jag inte uppe tanken att rädda dagbokens innehåll åt eftervärlden.

Något snopen och något förargad satte jag mig att plita av Pehr Janssons anteckningar och lämnade i september 1919 avskriften till professor J. A. Lundell, utgivare av Svenska landsmål, med tanke på publicering i denna tidskrift. I min avhandling om Södra Fjärdhundralands folkmål har jag utnyttjat och som källa citerat dagboken.

Från den tiden blev jag helt upptagen av pedagogiska och administrativa uppgifter inom seminarierna samt den centrala tillsynen av folkhögskolorna under tolv år. Vidare sökte jag fylla vissa då kännbara luckor i lärobokslitteraturen för modersmålet. Och detta var uppgifter som gav mig stor arbetsglädje. Med hemgården i Norrby bibehöll jag visserligen nära kontakt, men över min ungdoms försök att rädda några skärvor av fädernas språk och minnen föll dammet allt tätare.

När jag 1953 avgick från rektoratet vid folkskoleseminariet i Stockholm, kände jag mig inte förbrukad. Jag sysslade då ett par år bl. a. med uppteckning av ortnamn och kontroll av kartans namn i västra Uppland, som jag tidigare av professor Adolf Noreen haft i uppgift att granska.

Så gick tio pensionsår. Då ringde en dag professor Dag Strömbäck, som jag tidigt haft kontakt med under min lärtid vid Norra latin i Stockholm, och föreslog att jag skulle ge ut Pehr Janssons dagbok. Jag såg visserligen omedelbart dagboken framför mig med dess gulbruna pärmar och Pehr Janssons namnteckning; men hur kunde Dag Strömbäck känna till den? — »Vi har ju din avskrift.» — Avskrift? Min egen avskrift? Att jag gjort en sådan hade totalt utplånats ur mitt minne, vilket säkerligen förklaras av det misslyckade försöket 1919 att få den tryckt i Upplands fornminnesförenings tidskrift. Nå, avskriften hade med professor Lundells papper hamnat på Landsmålsarkivet i Uppsala, och nu föreslog Dag Strömbäck att jag skulle ge ut den.

Det var ett hedrande uppdrag. Man hade alltså nu kommit till en annan värdering av dagboken än 44 år tidigare, vilket gladdde mig. Men jag tvekade länge. Att det var ett svårt och besvärligt arbete hade jag klart för mig. Och jag var 77 år. Min livsgärning låg på skolans område, och den var avslutad. Nu förstår jag inte hur jag vågade. Praktiska svårigheter att få tillgång till originalet fördröjde arbetets början två år. Tack vare ett ingrepp av numera riksantikvarien professor Sven B. F. Jansson löstes dessa svårigheter hösten 1966, och då hade den runskrivande vittingebonden förhäxat mig; jag såg ingen utväg att dra mig undan. De långa intervallerna mellan korrekturen och det mödosamma arbetet med dessa tog hårt på mitt tålamod, och många gånger trodde

jag, att jag aldrig skulle få se dagboken i tryck. Nu föreligger den emellertid färdig i Svenska landsmål för 1968, jämnt 50 år efter första försöket.

Jag har måst ta med en del detaljer för att ge en föreställning om den häpnad och glädje jag kände, när jag på Upplands fornminnesförenings ståtliga 100-årsfest i universitetets aula fick mottaga den vackra guldmedaljen som »hembygdens tack». Att jag uppfattade medaljen som en erkänsla för ett arbete, som föreningens sekreterare för 50 år sedan re-fuserat, gör inte min tacksamhet mindre.

August Isaacsson

PAUL EKMAN

Det var med stor glädje som jag vid fornminnesföreningens 100-årsjubileum mottog dess medalj som belöning för min lilla insats för Ekeby bys bevarande och beder jag härmed till Upplands fornminnesförening få framföra mitt varma tack.

Mina första barndomsår tillbringade jag i Hagby socken.

Till Vänge kom jag 1899, där min far arrenderade Mellangården i Väsby till våren 1909, och under den tiden kom jag första gången i kontakt med Ekeby by.

På våren 1901 slutade jag skolan och fick då omedelbart börja delta

i jordbruksarbetet som vanligt var på den tiden. Senare kom jag att ägna mig åt affärer men längtade tillbaka till jordbruket och inköpte därför Stora Kil i Vänge, som jag tillträdde våren 1939 och blev så småningom åter bosatt i barndomssocknen.

Är snart 81 år och därför är det väl icke så mycket som jag kan uträtta för den värdefulla byn. Men jag har ett önskemål, som jag skulle vara mycket glad över om det kunde förverkligas. Det är direktör Göran Knutssons idé att i byns ekonomibygnader kunna förvara redskap och maskiner från äldre tider och till och med den tid, då lantbruksverksamheten i byn upphörde.

Paul Ekman